

W.S.P. Fortuyn, ed., *De Nederlandse verzorgingsstaat. Terugblik en vooruitzien* (Deventer: Kluwer, 1983, 178 blz., f33,—, ISBN 90 312 0236 3).

Dit boek is een bundeling van bewerkte lezingen en daarover gehouden discussies van een door de Rijksuniversiteit Groningen op 15 en 16 september 1983 georganiseerd symposium over 'De op- en uitbouw van de Nederlandse verzorgingsstaat 1960-1970'. De toegemeten ruimte staat ons slechts toe bij enkele bijdragen korte notities te plaatsen.

Centraal in lezingen en discussies staat de analyse van ontstaan, ontwikkeling en stagnatie der Nederlandse verzorgingsstaat. De noodzaak hem ingrijpend te veranderen doemt op gezien de toenemende werkloosheid, stilstand in de economische groei en stijging van het financieringstekort. Het fijnmazige net van onze sociale zekerheid dreigt te scheuren onder de loden last van de onbetaalbaarheid ervan. W. Albeda in 'Verzorgingsstaat en industrialisatie in Nederland 1950-1984' (59-69) stelt dat de verzorgingsstaat zich mede heeft ontwikkeld op basis van de vooronderstelling dat de economische conjunctuur beheersbaar is. Maar dat blijkt in de jaren zeventig en tachtig geenszins het geval te zijn. Het vigerende systeem van sociale zekerheid dreigt dan ook te bezwijken onder de spanning tussen sociale wenselijkheid en economische haalbaarheid. Het oordeel van Albeda ligt er niet om: 'Ook na economisch herstel en een geslaagde herindustrialisatie moeten we ons niet meer in deze valkuil wagen' (66).

De bijdrage van W. Driehuis, 'Structuurveranderingen in de Nederlandse economie tussen 1950 en 1973' (43-51) staat garant voor een originele, overigens betwistbare, benadering van het onderwerp. In het bijzonder roept verzet op zijn uitspraak dat er geen typisch Nederlandse verklaring bestaat voor het ontstaan van de verzorgingsstaat en dat deze het resultaat zou zijn van een immanente economische ontwikkeling. Boeiend en tot discussie uitlokkend is zijn op Schumpeter gebaseerde gedachtegang dat de expansie van de collectieve sector mede veroorzaakt is door de *politieke* ondernemer.

De verklaring van de moeilijkheden der Nederlandse verzorgingsstaat door E.J. Bomhoff in 'De last van de collectieve sector' (81-98) is louter economisch en daarom eenzijdig. De historische voorbeelden die hij geeft om aan te tonen dat de omvang van de collectieve sector economische achteruitgang kan veroorzaken zijn nauwelijks serieus te nemen. Zijn opvatting, dat een drastische besnoeiing van de collectieve sector binnen korte termijn economisch herstel brengt, is wellicht economisch gezien juist, maar geen bijdrage tot de oplossing van de problemen binnen de maatschappelijke context.

Het essay van G.J. Harmsen over 'Oud en nieuw in de sociale bewegingen van de zestiger jaren in Nederland' (103-123) is beschrijvend en inventariserend. Het geeft een nuttig overzicht van *enkele* socioculturele tendenties. Ongenuanceerd lijkt mij zijn mening dat 'zelden... het politieke, maatschappelijke en culturele leven zo volslagen (is) verloederd' als in de jaren vijftig en dat alleen de periode van de kruistochten en de hervorming daarmee te vergelijken zijn (108).

De onderdelen die de redacteur Fortuyn zelf verzorgt, namelijk: 'Naar een nieuwe sociale kwestie?' (21-42) en 'Ten Slotte' (151-156) bieden een goede inleiding op het thema, een helder beeld van de economische stand van zaken en van de problemen die in de naaste toekomst steeds intensiever aan de orde zullen komen. Hij komt soms tot wat al te apodictische beweringen, die hij niet bewijst. Zo kan de zijns inziens vastgeslibde koppeling tussen arbeid en sociale zekerheid alleen worden opgelost 'indien op termijn radicaal wordt gebroken met het huidige beloningssysteem en de lengte van de huidige werkweek' (32). Ook acht hij de methodenstrijd tussen de sociale wetenschappen in het algemeen en binnen de economie in het bijzonder, fnuikend voor de crisisbestrijding. Ik vermag echter niet in

RECENSIES

te zien dat de hieruit voortkomende, uit de aard der zaak verschillende, concepties ter bestrijding van de crisis de functie van de (economische) wetenschap 'als het zoeken naar waarheid en het bestrijden van vooringenomenheid' aantasten (37). Fortuyn wijst vermanend naar de heden ten dage toegenomen prestatiemoraal, de accentuering van het recht van de werkende en naar de vorming van een nieuwe klassenmaatschappij bestaande uit kapitaalbezitters, ambtenaren en uitkeringstrekkers. Er zou daarentegen veel meer moeten worden toegewerkt naar een vermaatschappelijking van de produktie en naar een basisinkomen voor iedereen. Zelf relativeert hij gelukkig dit postulaat: immers, 'voor het zover is lijkt er nog een lange weg te gaan' (155). Daar kan de recensent het mee eens zijn afgezien van het feit of hij de subjectieve lading van de relativering zelf wel aanvaardt. Dit boek voegt zich als een waardevolle schakel in de langer wordende keten van studies over de economische geschiedenis van Nederland na de Tweede Wereldoorlog.

F.A.M. Messing

M.C. Brands, H. J.G. Beunders, H.H. Selier, *Denkend aan Duitsland. Een essay over moderne Duitse geschiedenis en enige hoofdstukken over de Nederlands-Duitse betrekkingen in de jaren zeventig* (Voorstudies en achtergronden V 36/1983 van de Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid; 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1983, 224 blz., f25,—, ISBN 90 12 04272 0); H.J.G. Beunders, H.H. Selier, *Argwaan en profijt. Nederland en West-Duitsland 1945-1981* (Amsterdamse historische reeks 6; Amsterdam: Historisch seminarium van de Universiteit van Amsterdam, [1983], 202 blz., f32,50).

Toen de Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid zijn in 1982 gepubliceerde studie *Onder invloed van Duitsland* voorbereidde, werden in dit verband verschillende onderzoeken uitgevoerd. Tot de resultaten daarvan behoorden ondermeer het essay van de Amsterdamse hoogleraar Maarten Brands en de verschillende hoofdstukken van zijn medewerkers Beunders en Selier. Aangezien niet alle artikelen, die Beunders en Selier in dit verband geschreven hadden, in de publikatie van de WRR waren terechtgekomen, hebben zij het geheel van hun studies tot een eigen boek gemaakt. Voor de bespreking betekent dit, dat weliswaar kort aangegeven zal worden welke artikelen dubbel zijn verschenen, alle artikelen echter als een geheel zullen worden bekeken zoals zij in *Argwaan en profijt* zijn terechtgekomen.

Voor de meeste lezers zal het geen verrassing zijn dat Brands' blik over de Nederlandse oostgrens vol wantrouwen is. Ook dit essay, tot nu toe de meest uitvoerige verkenning van de nieuwste Duitse geschiedenis van zijn hand, staat in het teken van dit wantrouwen. Weliswaar zegt ook Brands dat er geen 'onduitser', stabielere, westersere Duitsland' denkbaar is dan dat van 1949 (86), maar deze positieve waardering van de Bondsrepubliek staat veel te geïsoleerd om het beeld te bepalen. Uitgaande van de blijvende doorwerking van 'traditionele basispatronen', meent Brands juist in het Duitse geval 'onder het afbrokkelende asfalt' niets minder dan 'de oude karresporen' terug te kunnen vinden (7, 87).

Hierbij gaat hij zelfs zo ver met te suggereren dat de Bondsrepubliek de erfgenaam van 'het traditionele Duitse gevaar' is (12). 'Bonn's middenpositie' (9) is een voortzetting van de oude Duitse 'Mittellage' (67). Gezien de Bondsrepubliek voor Brands een 'anomalie' (24, 34) of 'slechts een half schip' (71) is en Duitse politieke leiders blijkbaar niet anders kunnen dan 'Sonderwege' te bewandelen en te veel hooi op hun vork te willen nemen, wat ligt er meer voor de hand dan dat Bonn door verlokkelijke 'Sonderangebote' uit Moskou